

Uczelnia Łazarskiego

w Warszawie

Recenzja

rozprawy doktorskiej mgr Janusza Wałacha pt. **Uprawnienia procesowe zatrzymanego i tymczasowo aresztowanego w świetle zasady prawa do obrony**, Białystok 2014

Rozprawa ta jest przerobioną wersją pracy, co do której w recenzji z dnia 5 kwietnia 2014r. wniosłem szereg uwag krytycznych, wskazując kierunki zmian, konieczność skorzystania z pominiętej literatury oraz zalecając jej przebudowę. Uwagi te w dużym stopniu zostały uwzględnione, zwłaszcza odnoszące się do niektórych zagadnień szczegółowych oraz badań praktyki.

Nie zostały jednak zmodyfikowane jej główne założenia i konstrukcja. Nadal hipotezą badawczą jest założenie, że „stosowanie zatrzymania i tymczasowego aresztowania w istotny sposób ingeruje w sferę wykonania uprawnień procesowych oskarżonych (podejrzanych), wobec których te środki są stosowane”(s. 8). Jest to stwierdzenie wręcz banalne

i w poprzedniej recenzji wskazywałem, że należało skoncentrować się na tym, w jaki sposób zrekompensować ograniczenia wynikające z zastosowania tych środków, skoro - zgodnie z tytułem rozprawy - chodzi o uprawnienia zatrzymanego i tymczasowo aresztowanego. Głównym przedmiotem analizy – z względu na tytuł rozprawy - powinny być uprawnienia tych osób, a nie instytucje, z którymi są one związane. Tymczasem Autor koncentruje się na nich, a to co powinno być trzonem pracy, tj. uprawnienia zatrzymanego i tymczasowo aresztowanego jest *de facto* zawarte w jednym rozdziale (w rozdziale IV). Nieco zmodyfikowana jest dodatkowa teza, że w praktyce wymiaru sprawiedliwości występują nieprawidłowości w stosowaniu tymczasowego aresztowania, co wpływa na ograniczenia w wykonywaniu przez oskarżonych uprawnień procesowych, wynikających z zasady prawa do obrony (s. 8 - 9). W poprzedniej recenzji podniosłem, że założenie to jest niewątpliwie istotne w kontekście tytułu pracy, lecz jego zweryfikowanie wymagałoby przeprowadzenia reprezentatywnych badań, obejmujących kilka okręgów sądowych w różnych częściach kraju, a objęcie badaniami tylko jednego sądu nie pozwala na wiarygodne jego zweryfikowanie. Nie przekonuje próba uzasadnienia

tego twierdzeniem tym, że „ stanowią one przykład praktyki sądowej występującej w jednym z sądów rejonowych, a przez to w ograniczonym zakresie upoważniają do wykazania praktyki sędziowskiej na tym przykładzie”(s. 232).

Niewątpliwie podtrzymanie tych dwóch hipotez spowodowało, że nie została zmieniona kompozycja pracy oraz w niewielkim stopniu zmiana dotyczy rozłożenia akcentów na poszczególnych problemach.

Porównanie obecnie recenzowanej pracy z poprzednią wskazuje na wyraźne podniesienie jej poziomu. Składają się na to m.in.:

- rozwinięcie rozważań dotyczących wielu uprawnień zatrzymanego i tymczasowo aresztowanego, np. prawa do dostępu do akt postępowania przygotowawczego w części zawierającej dowody wskazane we wniosku o tymczasowe aresztowanie;
- zrezygnowanie z rozważań mających odległy związek z przedmiotem rozprawy,
- skoncentrowanie się w referowaniu wyników badań aktowych na uprawnieniach osób tymczasowo aresztowanych.

Dzięki temu powstała praca, w której zostało rozwiązanych kilka problemów wchodzących w zakres tytułowego zagadnienia.

Istotne jest, że praca ta dotyczy aspektu tymczasowego aresztowania nie omawianego dotychczas. Na gruncie obowiązującego kodeksu postępowania karnego tymczasowe aresztowanie było już przedmiotem kilku monografii, ale dotyczyły innych zagadnień (R. A. Stefański: Tymczasowe aresztowanie i związane z nim środki przymusu w nowym kodeksie postępowania karnego w: Nowa kodyfikacja karna. Kodeks postępowania karnego. Krótkie komentarze, z. 6, Warszawa 1998, D. Dudek: Konstytucyjne wolności a tymczasowe aresztowanie, Lublin 1999, J. Izydorczyk: Stosowanie tymczasowego aresztowania w polskim postępowaniu karnym (Na przykładzie sądów Polski Centralnej), Łódź 2002, tenże: Stosowanie tymczasowego aresztowania w polskim postępowaniu karnym, Kraków 2002, K. Dąbkiewicz: Tymczasowe aresztowanie, Warszawa 2012, A. Szumski: Tymczasowe aresztowanie w kontekście zasady domniemania niewinności. Aspekty karnoprosowe i międzynarodowe, Wrocław 2012). Podobnie jest z zatrzymaniem (S. Pikulski, K. Szczehowicz: Zatrzymanie i tymczasowe aresztowanie w świetle praw i wolności obywatelskich, Olsztyn 2004, I. Kobus, I. Dziugiel: Zatrzymanie, ujęcie, doprowadzenie, sprowadzenie osoby, Szczytno 2006),

Dogłębnie zostały omówione takie uprawnienia jak prawo do: informacji o przyczynach zatrzymania i wysłuchania, znajomości akt postępowania przygotowawczego, korzystania z pomocy tłumacza, udziału w posiedzeniach sądowych, kontaktu z adwokatem, korzystania z pomocy obrońcy lub pełnomocnika. Zostały one omówione z odwołaniem się do wypowiedzi w doktrynie i judykaturze. Ze względu na wielość i różnorodność omawianych uprawnień wymagało to zapoznania się z obszerną literaturą. Wystarczy wskazać, że wykaz bibliograficzny liczy 245 pozycji.

Problemy te zostały przedstawione na szerokim tle historycznym, a co szczególnie ważne także międzynarodowym, gdyż zostały zaprezentowane uregulowania zawarte w Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka, Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, Międzynarodowym Pakcie Praw Obywatelskich i Politycznych i Karcie Praw Podstawowych. Omówienie uregulowań uprawnień zatrzymanych i tymczasowo aresztowanych w aktach prawa międzynarodowego pozwoliło na skonfrontowanie ich z rodzimymi unormowaniami, a w konsekwencji dokonanie ich pogłębionej oceny.

Autor, prezentując temat posługuje się wieloma metodami badawczymi, tj. metodą historyczną, analizą tekstów prawnych, analizą dogmatyczną oraz analizą rozstrzygnięć Sądu Najwyższego i sądów apelacyjnych, a także w wąskim zakresie badaniem praktyki. Osadził swe rozważania na tle dotychczasowego bogatego dorobku doktryny i judykatury.

Wiele poruszonych problemów zostało rozwiązane poprawnie z należyтым uzasadnieniem, wskazującym na ich znajomość przez Autora. Szczegółowo zostało omówione istotne z punktu widzenia tematu rozprawy prawo do porozumienia się tymczasowo aresztowanego z obrońcą (s. 193-197). W ramach tych rozważań trafnej krytyce zostało poddane ograniczenie swobodnego kontaktu tymczasowo aresztowanego z obrońcą w postępowaniu przygotowawczym poprzez zastrzeżenie przez prokuratora, że przy spotkaniu tych osób będzie obecny prokurator lub osoba przez niego upoważniona (art. 73 § 2 k.p.k.). Słusznie Autor uznał, że stanowi to naruszenie prawa do obrony (s. 194). Mając jednak na uwadze treść art. 73 § 2 k.p.k. zdaje się w ograniczonym zakresie aprobować to rozwiązanie, skoro pisze, że decyzje o ograniczeniu swobody tymczasowo aresztowanego w porozumiewaniu się z obrońcą powinny być rzadkie oraz powinny być podyktowane rzeczywistą potrzebą zabezpieczenia interesów postępowania (s. 194). Spotkanie podejrzanego z obrońcą w takich warunkach

ma – moim zdaniem – charakter fasadowy, gdyż przy braku poufności trudno mówić o uzyskaniu właściwej porady, czy ustaleniu jakiegokolwiek linii obrony.

Autor nie rzadko ograniczał się do zrelacjonowania występujących w literaturze poglądów w przedmiocie określonego zagadnienia lub omówienia przepisów, nie formułując wyraźnie własnego stosunku do nich. Uwaga to odnosi się między innymi do zażalenia na zatrzymanie i tymczasowe aresztowanie, które jest ważnym uprawnieniem, a zostało potraktowane zdawkowo (s. 156 – 161). Niektóre partie pracy mają charakter opisowy, a nie analityczny. Dotyczy to między innymi przesłanek odszkodowania za niewątpliwie niesłuszne tymczasowe aresztowanie.

Niewątpliwym walorem opracowania jest omawianie zmian przewidzianych w ustawie z dnia 27 września 2013r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. z 2013r., poz. 1247) odnoszących się do omawianej problematyki. Autor z reguły akceptuje je, podkreśla ich znaczenia dla realizacji praw zatrzymanych i tymczasowo aresztowanych oraz dokonuje wykładni nowych uregulowań. Te rozważania czynią pracę aktualną.

Poza wskazanymi wyżej pozytywnymi i negatywnymi aspektami, lektura pracy nasuwają się jeszcze inne uwagi krytyczne, lecz nie są one dużego kalibru.

Myli się Autor, pisząc, że art. 300 k.p.k. zmieniony ustawą z dnia 27 września 2013r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. z 2013r., poz. 1247) będzie obowiązywał od 1 lipca 2015r. (s. 123), podczas gdy zmiana ta – zgodnie z art. 56 pkt 2 tej ustawy - weszła w życie z dniem 2 czerwca 2014 r. Nie sposób akceptować posługiwania się w pracy doktorskiej potocznym słownictwem, bo tak trzeba ocenić określanie tymczasowego aresztowania stosowanego na podstawie art. 258 § 3 k.p.k. aresztem prewencyjnym (s. 99), czy nazwanie tego środka zapobiegawczego „aresztem” (s. 98. 245), które to pojęcie ma całkiem inne znaczenie normatywne (art. 18 pkt 1 k. w.).

Na uwagę zasługują wnioski, które mają przede wszystkim charakter *de lege ferenda* i są o różnej wadze. Nie z wszystkimi można się zgodzić, lecz prawem Autora jest ich zgłaszanie i przytoczenie argumentów mających przekonać odbiorców o ich słuszności. Niewątpliwie słuszny są te, które mają doprowadzić do spójności przepisów, np. skorelowanie treści art. 251 § 3 z art. 249 § 1 k.p.k. co do tego, by w uzasadnieniu postanowienia o zastosowaniu tymczasowego aresztowania przedstawić dowody świadczące o dużym prawdopodobieństwie popełnienia przez oskarżonego przestępstwa.

Zasadny jest wniosek, by przesłanką obrony obligatoryjnej było tymczasowe aresztowanie, jednakże z zastrzeżeniem wyznaczenia obrońcy z urzędu na wniosek zainteresowanego. Należycie uargumentowane są propozycje, by w drodze zmian ustawowych umożliwić dostęp podejrzanemu przed posiedzeniem w przedmiocie tymczasowego aresztowania do materiałów z kontroli operacyjnej, a także zawiadamiać obrońcę o terminie posiedzenia sądu w przedmiocie stosowania tymczasowego aresztowania.

Nie wydaje się, by zasadne było wprowadzenie maksymalnego okresu tymczasowego aresztowania, gdyż nie sposób ustalić sztywnej granicy, po której przekroczeniu odpadnie potrzeba zabezpieczenia przez ten środek prawidłowego toku postępowania. Z błędnego odczytania art. 147 § 1 k.p.k. wynika wniosek, by w przepisie tym wyraźnie zaznaczyć, że możliwa jest rejestracja tylko dźwięku lub obrazu i dźwięku, podczas gdy aktualnie możliwe jest utrwalanie przebiegu czynności *verba legis* „za pomocą urządzenia rejestrującego obraz lub dźwięk”, co oznacza, że dopuszczalne jest utrwalanie zarówno obrazu i dźwięku, jak tylko dźwięku. Za takim rozumieniem tego przepisu przemawia połączenie słów „obraz” i „dźwięk” funktorem zdaniowym „lub.” Zbędna jest też nowelizacja art. 6 ust. 3 Prawa o adwokaturze regulującego tajemnicę adwokacką przez zaznaczenie w nim, że adwokat zwolniony jest z jej zachowania w wypadkach wskazanych w ustawie przez zamieszczenie w nim zwrotu „chyba że ustawa stanowi inaczej.” Skutek ten osiąga się obecnie w drodze interpretacji przy zastosowaniu reguły *lex specialis derogat legi generali* (uchwała 7 sędziów SN z dnia 19 stycznia 1995 r., I KZP 15/94, OSNKW 1995, nr 1-2, poz.1).

Wyeksponowanie uwag krytycznych może sprawiać wrażenie, że wartość recenzowanej pracy jest znikoma. Niewątpliwie zgłoszone uwagi krytyczne znacznie obniżają jej wartość, gdyż w wielu wypadkach dotyczą kwestii ważnych. Niemniej nie dyskwalifikują rozprawy. Nie oznacza to, że rozprawa pozbawiona jest walorów, którymi powinna charakteryzować się dysertacja doktorska. Dokonując generalnej oceny pracy trzeba mieć na uwadze i jedno i drugie spostrzeżenia, gdyż tylko wówczas ocena może być obiektywna. Praca ma liczne zalety, które mają istotny wpływ na jej ostateczną ocenę.

Praca zasługuje na pozytywną ocenę ze względu na swą zawartość informacyjną, opartą na bogatej bazie źródłowej, na rzetelność wywodów w wielu kwestiach oraz obiektywną ocenę. Autor zebrał i przestudiował literaturę z zakresu prawa

karnego procesowego. Dokonał analizy wypowiedzi doktryny i orzecznictwa, wykorzystał je umiejętnie dla zobrazowania problemów rodzących się na tle tytułowego zagadnienia oraz podjął próbę ich rozwiązania. Jest to opracowanie, które koresponduje z aktualnymi potrzebami. Stanowi podsumowanie dotychczasowego dorobku dotyczącego tytułowego zagadnienia i wnosi do niego interesujące uwagi. Doniosłość teoretyczna oraz praktyczna rozprawy polega też na tym, że problematyka ta została przedstawiona kompleksowo.

Oceniana praca stanowi oryginalne rozwiązanie przez Autora zagadnienia naukowego oraz wykazuje jego ogólną wiedzę teoretyczną w zakresie prawa karnego procesowego i umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. Stwierdzam, że spełnia ona wymagania określone w art. 13 ust. 1 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. Nr 65, poz. 595 ze zm.).

prof. dr hab. Ryszard A. Stefański

